

## עזר כנגדו

וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים לֹא טוֹב הָיְתָה הָאָדָם לְבַדּוֹ אֶעֱשֶׂה לוֹ עֶזֶר כְּנֶגְדּוֹ: (בראשית ב יח).<sup>1</sup>

וַיִּקְרָא הָאָדָם שְׁמוֹת לְכָל הַבְּהֵמָה וְלַעֹף הַשָּׁמַיִם וְלִכְל חַיַּת הַשָּׂדֶה וְלָאָדָם לֹא מָצָא עֶזֶר כְּנֶגְדּוֹ: (שם שם כ).<sup>2</sup>

## בראשית רבה פרשה יז סימן ד – מקריאת שמות לזוגיות

אמר ר' אחא: בשעה שבה הקב"ה לבראות את האדם, נמלך במלאכי השרת. אמר להן: "נעשה אדם" (בראשית א כו). אמרו לו: אדם זה מה טיבו? אמר להן: חכמתו מרובה משלכם. הביא לפניהם את הבהמה ואת החיה ואת העוף, אמר להם: זה מה שמו? ולא היו יודעין. העבירן לפני אדם, אמר לו: זה מה שמו? אמר: זה שור, זה חמור, זה סוס, וזה גמל. - ואתה מה שמך? אמר לו: אני נאה להיקרא אדם שנבראתי מן האדמה. - ואני מה שמי? אמר לו: לך נאה להקראות אדוני שאתה אדון לכל בריותיך. אמר ר' אחא: "אני ה' הוא שמי" (ישעיה מב ח) - הוא שמי שקרא לי אדם הראשון.<sup>3</sup>

חזר והעבירן לפניו זוגות, אמר לכל יש בן זוג ולי אין בן זוג ולאדם לא מצא עזר כנגדו, אתמהא!<sup>4</sup> ולמה לא בראה לו תחילה? אלא צפה הקב"ה שהוא עתיד לקרות עליה תגר, לפיכך לא בראה לו עד שתבעה בפיו, כיון שתבעה, מיד: "ויפל ה' אלהים תרדמה על האדם וגו'".<sup>5</sup>

## אבות דרבי נתן נוסח ב פרק ח – מתרעומת לזוגיות ולשושבינות

"אחור וקדם צרתני"<sup>6</sup> - זה אדם וחיה שנבראו כאחד. ולמה לא נתנה לו מיד: אלא שהיה צפוי לפני הקב"ה שאדם הראשון עתיד לעשות לו במה של עץ להיות יושב ודן עליה.<sup>7</sup> והרי דברים קל וחומר: ומה אם דבר שנדבר בפיו עשאו תרעומות, אילו נתנו לו מיד על אחת כמה וכמה. העביר המקום לפניו סדר בהמה וחיה ועופות, שנאמר: "וייצר ה' אלהים מן האדמה וכל חית השדה ואת כל עוף השמים ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו" (בראשית ב יט). קרא לבהמה - בהמה, וחזר וקרא שמות לכל אחד ואחד. קרא לחיה - חיה, וחזר וקרא שמות לכל אחד ואחד. קרא לעופות - עופות, וחזר וקרא שמות לכל אחד

<sup>1</sup> כידוע, פרק ב של ספר בראשית, בניגוד לפרק א, (נכון יותר סדרה א בניגוד לסדרה ב עפ"י חלוקת קריאת התורה בארץ ישראל, ראה חומשים קורן וברויאר) מתאר את בריאת האדם בשני שלבים, תחילה אדם ואח"כ חווה שנוצרה מצלעו וכפי שהוא אומר: "זאת הפעם עָצָם מְעַצְמִי וּבָשָׂר מִבָּשָׂרִי לְזֹאת? קְרָא אֵשֶׁה כִּי מֵאִישׁ לָקַחָהּ זֹאת". וכבר פישרו חז"ל ומפרשי המקרא, בדרכים שונות, בין התיאור בפרק א ופרק ב, כגון זה שבגמרא ברכות סא ע"א: "רבי אבהו רמי: כתיב זכר ונקבה בראם וכתוב (בראשית ט) כי בצלם אלהים עשה את האדם! הא כיצד? - בתחילה עלה במחשבה לבראות שנים, ולבסוף לא נברא אלא אחד". צלם אלהים (נושא שעליו זכינו להשלים דף בפני עצמו) מחייב את אחדות האדם, בדומה לאחדות הבורא. אבל במחשבה, ואח"כ במעשה, נוצרו שניים: אדם וחווה כדואליות שבטבע ובעולם שנברא מאחדות אבל יש בו ניגודים. כך מפשר הדרשן לא רק בין פרק א ופרק ב, אלא גם בין צלם אלהים וצלם אנוש, בין הבורא והנברא.

<sup>2</sup> מפסוק זה עולה הקשר, שנראה בהמשך, בין זוגיות האדם, ומתן השמות לבעלי החיים. ראה רצף הפסוקים יח-כ בפרק ב.

<sup>3</sup> כבר הזכרנו קטע זה של המדרש בדברינו מקרא שמות במקרא בפרשת ויצא, בנתינת השמות לכל בני יעקב (שם האמהות הן שנותנות את השמות לילדים). האדם הוא שנותן שמות לכל בעלי החיים (ואולי גם לדומם ולצומח ולהמצאות שלו)! ולא עוד, אלא שהוא נותן שם לעצמו ומגדיר את מהותו הוא. ולא זאת אך זאת, אלא שהוא נותן שם לקב"ה בכבודו ובעצמו! האם לא הרגיש במהלך מתן השמות שחסר לו דבר מה?

<sup>4</sup> ב"הצגה החוזרת", או שמה במחשבה שנייה, קריאת השמות מתקשרת אצל האדם לזוגיות שבטבע. לפי הנוסח כאן הקב"ה הוא שחוזר ומעביר לפניו את בעלי החיים ואפשר שהאדם נתן אז גם את השם הנקבי לבעלי החיים: נאקה לגמל, אתון לחמור וכו' ולפיכך שם לב לזוגיות החסרה שלו. או שגם בלי מתן השם הנקבי, שם אדם הראשון לב לזוגיות החסרה דווקא לו שלא ראה או לא שם אליה לב בפעם הראשונה. אולי זו נקודת מפנה חשובה בתהליך בריאת האדם, אשר מפרידה כאמור בין צלם אנוש לצלם אלהים. במובנים רבים האדם הוא בסופו של דבר כשאר בעלי החיים. ראו ארבע התכונות של האדם כבהמה וארבע כמלאכי השרת בבראשית רבה פרשה ח סימן יא.

<sup>5</sup> אדם הרגיש בחסרון בת זוג ודרש אותה מהקב"ה. מעין דרישה להשלמת הבריאה. אבל אולי, גם אם לא במודע מראש, גם ככתובת לתלונותיו. ראה ספרי דברים פרשת דברים פיסקא א: " ... אבל אתם בטובה שהיטבתי לכם בה אתם מתרעמים לפני. הוי, בשטות אביכם הלכתם שאמרתי: אעשה לו עזר כנגדו, בטובה שהיטבתי לו בה נתרעם לפני ואמר: האשה אשר נתת עמדי היא נתנה לי מן העץ ואוכל" ובאיכה רבה (בובר) פרשה ג: "רבי אומר: אמר הקב"ה: תורעומנין בני תרעומנין, לאדם הראשון אמרתי אעשה לו עזר כנגדו (בראשית ב יח), והוא מתרעם ואומר האשה אשר נתת עמדי וגו' (בראשית ג יב)".

<sup>6</sup> תהלים קלט ה: "אחור וקדם צרתני ותשת עלי פִּפְכָה", פסוק הנדרש רבות על יצירת האדם. ראה דברינו אחור וקדם צרתני בפרשת תזריע.

<sup>7</sup> התיאור של מי שיושב על בימה או במה (של עץ) ודן, נמצא במספר מקומות כגון פרשת המלך שקורא בתורה (משנה סוטה ז ח), התיאור המרשים של בית הכנסת הגדול שבאלכסנדריה (סוטה נא ע"ב), בתיאור הקב"ה שדן אותנו בימי הדין (שמות רבה ל ז, בפסיקתאות לראש השנה ויום הכיפורים, בדברינו העמידו בימה העבירה בימה בראש השנה) ועוד. וכאן אדם הראשון יושב על בימה ומרהרר ודן בטיב הבריאה וסופו מתרעם.

ואחד. קרא למלאכי השרת מעופפים, וחזר וקרא שמות לכל אחד ואחד. ויש אומרים: אף להקב"ה קרא שם, שנאמר: "וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו" (שם ב יט) - קרא שמו ה'...<sup>8</sup> התחיל אדם הראשון מתרעם לפני הקב"ה ואומר לפניו: ריבנו של עולם, לכל הבריות שבראת בעולמך בראתה זוג ולי אין זוג, שנאמר: "ולאדם לא מצא עזר כנגדו" (בראשית ב כ). כיון שראה אדם הראשון את חוה, אמר: זאת זוגי, שנאמר: "ויאמר האדם זאת הפעם עצם מעצמי" (שם ב כג).<sup>9</sup> הפעם הזאת נבראת אשה מאיש, מכאן ואילך אדם נושא את בת חברו ומצווה על פריה ורביה.<sup>10</sup> הפעם הזה נעשה המקום שושבין לאדם, מכאן ואילך אדם קונה לו שושבין לעצמו.<sup>11</sup>

### מסכת יבמות דף סג עמוד א – עזר כנגדו

א"ר אלעזר: כל אדם שאין לו אשה אינו אדם, שנאמר: "זכר ונקבה בראם ויקרא את שמם אדם" (בראשית ב).<sup>12</sup> ... ואמר רבי אלעזר, מאי דכתיב: "אעשה לו עזר כנגדו" (בראשית ב יח)? זכה - עוזרתו, לא זכה - כנגדו. ואיכא דאמרי, ר' אלעזר רמי: כתיב כנגדו וקרינן כניגדו! זכה - כנגדו, לא זכה - מְנַגְדָּו.<sup>13</sup> אשכחיה רבי יוסי לאליהו, א"ל: כתיב אעשה לו עזר, במה אשה עוזרתו לאדם? א"ל: אדם מביא חיטין, חיטין כוסס? פשתן, פשתן לובש?<sup>14</sup> לא נמצאת מאירה עיניו ומעמידו על רגליו?<sup>15</sup>

### בראשית רבה יז ב-ג – לא טוב לאדם לבדו

"לא טוב" – שנינו: "כל שאין לו אשה שרוי בלא טובה, בלא עזר, בלא שמחה, בלא ברכה, בלא כפרה. בלא טובה - לא טוב היות האדם לבדו. בלא עזר - אעשה לו עזר כנגדו. בלא שמחה - ושמחת אתה וביתך (דברים יד כו). בלא ברכה - להניח ברכה אל ביתך (יחזקאל מד ל). בלא כפרה - וכפר בעדו ובעד ביתו (ויקרא טז יא). ר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי אמר: אף בלא שלום, שנאמר: וביתך שלום (שמואל א כה ו). ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר: אף בלא חיים, שכתוב: ראה חיים עם אשה אשר אהבת (קהלת ט ט). ר' חייה בן גמדה אמר:

<sup>8</sup> נראה שהוא מפצל את המילה חיה ל: חי יה.

<sup>9</sup> למרות התרדמה שנפלה על האדם, הוא הכיר שחיה נבראה מצלעו ומעצמו, וככתוב בפסוק המלא: "ויאמר האדם זאת הפעם עצם מעצמי ונפש מִפְּשָׁרִי לְזֹאת יִקְרָא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ לָקָחָהּ זֹאת".

<sup>10</sup> שמה הראשון של האשה היה "אשה". אימתי ניתן לה השם חוה? לאחר הגירוש מגן העדן, לאחר האכילה מעץ הדעת טוב ורע, ככתוב בבראשית פרק ג פסוק כ: "ויקרא האדם שם אשתו חוה כי היא היתה אם כל חי". מצוות פרו ורבו ניתנה כבר בפרק א של ספר בראשית, אבל עפ"י המסופר בפרקים ג-ד רק אחרי האכילה מעץ הדעת טוב ורע והגירוש מגן העדן, הכיר אדם הראשון שאתו היא "אם כל חי". ראו שיטת ריש לקיש בגמרא יומא דף ה עמוד א: "בואו ונחזיק טובה לאבותינו, שאמלא הן לא חטאו - אנו לא באנו לעולם".

<sup>11</sup> מדרש זה מקביל לבראשית רבה לעיל, אך נראה שהחיבוריות בין פעולת קריאת השמות והרגשת חסר הזוגיות, בולטת פה יותר ועכ"פ, לא היה צורך שהקב"ה יחזור ויעביר לפני אדם הראשון את בעלי החיים. נראה גם שבתהליך מתן השמות הראשון, כבר עמד אדם הראשון על השם הנקבי מול הזכרי. גם נושא התרעומת נראה כאן מודגש יותר. וקוראי הדף יבחנו הבדלים מעניינים נוספים בין שני מקורות אלה ויריצום אלינו במהירות המרשתת. שים אגב לב, איך הוא פותר את בעיית המילה "הפעם", להוציא מהאפשרות שהיו ניסיונות קודמים לפתור את נושא האחדות והזוגיות באדם (בדומה אולי ל"ברא שישים עולמות והחריבם", בראשית רבה ט ב).

<sup>12</sup> אם לא די לנו בסיפור בריאת האדם בפרק א מול פרק ב בבראשית, בא פרק ה – זה ספר תולדות האדם – ומספר לנו את הסיפור בפעם השלישית, באופן שלכאורה חוזר לסיפור שבפרק א, היינו בריאת האדם כישות זוגית מתחילה. גם זה נושא ופרק שיש לדרוש בו בנפרד בהזדמנות - "זה ספר תולדות האדם", אולי בפרשת קדושים דווקא. כמקדמה, ראו ספרא קדושים פרשה ב פרק ד: "ואהבת לרעך כמוך, רבי עקיבא אומר זה כלל גדול בתורה, בן עזאי אומר זה ספר תולדות אדם, זה כלל גדול מזה". וראה גם ירושלמי נדרים פרק ט הלכה ד.

<sup>13</sup> את הדרשה: קרינן כניגדו, שכאילו קוראים בחיריק, לא זכינו להבין (האם ייתכן שהיו להם נוסחאות ששונות במילה זו?), אבל הדרשה כולה ברורה: זכה – כנגדו, שהאשה משלימה את הגבר בתכונות החסרות לו. לא זכה – מנגדתו ושולטת עליו. "העולם" מצטטים בד"כ את הדרשה הראשונה: "זכה - עזר, לא זכה - כנגדו" (שאף זה שיבוש קטן, עוזרתו כתוב), כנראה בעקבות רש"י בחומש על הפסוק: "זכה עזר, לא זכה כנגדו להילחם". ובאנו להשלים את האפשרות השנייה, ש"כנגדו" הוא דבר חיובי, בונה ומפרה. בבחינת "הפכים משלימים" ובדרכו של הנצי"ב בפירושו הרחב דבר על פסוק זה: "אין משמע בלשון ה' עזר כנגדו – שיהא לו או עזר או כנגדו ... אלא הכוונה שהניגוד יהיה לעזר. שהרי מי שהוא כעסני ורגזני, אם אשתו תהא עוד מסייעתו לכך ... יש לו צער הרבה מזה שהוסיפה אשתו אש ועצים, והרי היא נגדו! מה שאין כן אם היתה מנגדתו מתחילה ותשכך חמתו ותפייס אותו ... אף על גב שנראית באותה שעה שהיא מנגדתו - מכל מקום היא העזר האמיתי שאין למעלה ממנו". בדומה לפסוק: חושך שבטו שונא בנו, ואוהבו שחרו מוסר".

<sup>14</sup> הגבר מביא את חומרי הגלם, אך ידה ותבונתה של האישה הן שיוצרות את המוצר המוגמר. ראה הנשים במשכן ופרק אשת חיל בסוף ספר משלי.

<sup>15</sup> ובאוצר המדרשים (אייזנשטיין) חופת אליהו עמוד 178 מצאנו גם את החומה שהאישה בונה חומה סביב בעלה: "שצריכה להיות כחומה שאינה זזה ממקומה שנאמר אני חומה". ושם ולהלן דימויים רבים נוספים על הטובות הרבות שאישה נותנת לאדם: רצון, ברכה, שלום, חיים, כפרה, טובה ועוד". בחומר וברוח. אבל כאן הדימוי העיקרי הוא שמעמידה אותו על רגליו ומאירה את עיניו (ובונה סביבו חומה). ראה כתובות סז ע"ב (על בסיס התוספתא) שיתום, ואולי אף עני, יש לדאוג להשיאו אשה ולקיים בכך הן את הפסוק "די חסרונו" והן את הפסוק: "עזר כנגדו". אישה היא אשר תאיר את חיי היתום שחסר אב ואם ותעמידו על רגליו.

אף אינו אדם שלם, שנאמר: "ויברך אותם ויקרא את שמם אדם" (בראשית ה ב). ויש אומרים: אף ממעט את הדמות: "כי בצלם אלהים עשה את האדם" (בראשית ט ו), מה כתיב אחריו? "ואתם פרו ורבו" (שם שם ז).<sup>16</sup>

תום ימי חגי תשרי העמוסים והיציאה לבראשית הדרך, הם זמן טוב במיוחד להודות לנשותינו אשר זכות כנגדנו, מאירות את עינינו, מעמידות אותנו על רגלינו, משמחות חגינו ומועדינו, מכפרות על משוגותינו ושיגיונותינו, אורגות מסכת חיינו ובונות סביבנו חומה בצורה - כל השנה.<sup>17</sup>

שבת שלום בראשית  
שתהיה לנו התחלה טובה  
מחלקי המים

<sup>16</sup> וכן הוא בקהלת רבה פרשה ט: "וכל מי שאין לו אשה שרוי בלא טוב, בלא עזר, בלא שמחה, בלא ברכה, בלא כפרה. בלא טוב מנין? לא טוב היות האדם לבדו (בראשית ג). בלא עזר מנין? אעשה לו עזר כנגדו (שם). בלא שמחה מנין? (דברים י"ד) ושמחת אתה וביתך, בלא ברכה מנין? (יחזקאל מ"ד) להניח ברכה אל ביתך, בלא כפרה מנין? (ויקרא ט"ז) וכפר בעדו ובעד ביתו. ר' יהושע בן לוי אומר אף בלא חיים שנאמר ראה חיים עם אשה אשר אהבת, בלא שלום, שנאמר (שמואל א' כ"ה) ואתה שלום וביתך שלום, ר' חייא בר גמדיא אמר אף אינו אדם שלם, שנאמר (בראשית א') ויברך אותם ויקרא את שמם אדם, בזמן ששניהם כאחד הם אדם, אין שניהם כאחד אין קרויין אדם, ויש אומרים אף ממעט בדמות, שנאמר (שם) כי בצלם אלהים עשה את האדם".

<sup>17</sup> ראה דברי רב לרבי חייא שהייתה לו אשה שציערה אותו: "דיינו שמגדלות בנינו, ומצילות אותנו מן החטא" (יבמות סג ע"א). ושם עוד על נשים שהם עזר יותר או פחות. ונראה שבימינו העזר הוא הדדי וגברים רבים הם עזר כנגדה.